

УДК 378.147

Ольга Музика

**РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ І ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ
СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ЖИВОПИСНОГО
ЗОБРАЖЕННЯ НАТЮРМОРТУ**

У статті розглядається важлива проблема сучасної вищої художньо-педагогічної освіти: розвиток творчої уяви і образного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі живописного зображення натюрморту. Аналізуються види творчих самостійних завдань та їх роль в активізації творчої діяльності студентів.

Ключові слова: творча уява, образне мислення, натюрморт, творча активність, майбутні вчителі образотворчого мистецтва.

Olga Muzyka

**GOAL-ORIENTED AND CREATIVE ACTIVITY OF THE
FUTURE FINE ART TEACHER AS THE
BASIS OF PERSONAL DEVELOPMENT**

The article is dedicated to actual problem of modern higher pedagogical education: the role of creative activity in personal development of future fine art teachers. The role of the teacher in the process of activation of creative activity, motivation development to self-development, self-improvement and self-realization is described.

Key words: goal-orientation, motivation, creative activity, personal development, future fine art teachers.

Ольга Музыка

**РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО ВООБРАЖЕНИЯ И ОБРАЗНОГО
МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ЖИВОПИСНОГО
ИЗОБРАЖЕНИЯ НАТЮРМОРТА**

В статье рассматривается важная проблема современного высшего художественно-педагогического образования: развитие творческого воображения и образного мышления будущих учителей изобразительного искусства в процессе живописного изображения натюрморта. Анализируются виды творческих самостоятельных заданий, их роль в активизации творческой деятельности студентов.

Ключевые слова: творческое воображение, образное мышление, натюрморт, творческая активность будущие учителя изобразительного искусства.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасна система художньо-педагогічної освіти, як ніколи, потребує кардинально нових підходів до проблеми підготовки фахівців у галузі образотворчого мистецтва. Основою педагогічного процесу у різних освітніх закладах має стати пошук і впровадження інноваційних технологій, спрямованих на гармонійний

інтелектуальний, творчий і духовний розвиток молодого покоління. Тому школа чекає на висококваліфікованого, цілеспрямованого вчителя, здатного креативно мислити, розв'язувати нові творчі проблеми, реалізувати себе як у педагогічній, так і в художній діяльності.

Навчально-виховний процес підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищому навчальному закладі спрямований на формування фахівця нової генерації, з широким кругозором, позитивним світоглядом, готовим до сприйняття нового, до безперервного саморозвитку і самовдосконалення. Адже для того, щоб відповідати поставленим вимогам, необхідно не лише володіти професійними вміннями і знаннями, а й сучасними педагогічними технологіями і технічними засобами навчання, а також розвиненими творчими здібностями, багатою уявою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі вітчизняні вчені у своїх працях наголошують на необхідності й важливості змін у підходах до розв'язання завдань, поставлених перед вищою мистецько-педагогічною освітою: Є. Антонович, В. Бутенко, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.

Проблему розвитку творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у різних аспектах досліджували О. Кайдановська, М. Пічкур, Л. Покровщук, О. Смірнова, Г. Сотська, М. Стась та ін.

Безумовно, фахові образотворчі дисципліни мають невичерпний потенціал у сфері розвитку творчих здібностей студентів, який не завжди використовується на практиці.

Мета статті – проаналізувати проблему розвитку творчої уяви і образного мислення студентів у процесі виконання живописного етюд натюрморту, розкрити значення творчих самостійних завдань, як необхідної складової навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження... У сучасних дослідженнях серед найбільш суттєвих ознак творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва називають: ініціативність, самостійність, здібність

до подолання інерції мислення, почуття нового і прагнення його пізнати, цілеспрямованість, широту асоціацій, спостережливість, розвиток професійної пам'яті, моторики руки, творче мислення, внутрішню мотивацію до творчої діяльності, нетрадиційний особистий світогляд, багату фантазію та інтуїцію (Л. Покровщук [240]); творчий склад мислення, сміливість уяви і фантазії, емпатію, натхнення, оригінальність, відхід від шаблону (М. Стась [290, 6]).

Н. Киященко складовими творчих здібностей називає такі психічні властивості, як «творча уява, фантазія, розвинута довільна пам'ять і довільна увага, багатство асоціативного ряду, сильна воля і працелюбність, інтуїція, імпровізація, нестримне прагнення до пошуку нового», а також «підвищена вразливість, почуттєво-емоційна чуттєвість, образне бачення, розвинуте творче мислення» [110, 33].

Як бачимо, творча уява і художньо-образне мислення є необхідною складовою творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

У своїй праці В. Кузін якості художньої творчої уяви та мислення відносить до *основних образотворчих здібностей*, які забезпечують відбір головного, найсуттєвішого і характерного в явищах дійсності, конкретизацію та узагальнення художнього образу, створення оригінальної композиції [134, 262–263]; О. Ковальов у структурі здібностей до образотворчої діяльності також виокремлює *художню уяву* як провідний компонент [113].

Специфіку образного мислення висвітлювали у своїх працях Б.Ананьєв, В.Зінченко, І.Якиманська; художньо-образне мислення досліджували В.Кирєнко, Л.Коршунова, Я.Пономарьов; проблеми творчого мислення відобразили у своїх роботах В.Кузін, О.Лук, В.Щербаков та ін.

За визначенням, наведеним у Великій сучасній енциклопедії, «Мислення – психічний процес, завдяки якому людина відображає істотні ознаки і зв'язки предметів і явищ навколишньої дійсності, осягає закономірності розвитку навколишнього світу, передбачає майбутнє і діє цілеспрямовано і планомірно» [4, с. 336].

Сучасна психологія визначає основні мисленнєві операції: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування і узагальнення, конкретизація і систематизація, які є необхідним компонентом навчально-творчої діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Відтак, розвиток творчого мислення студентів є важливим завданням художньо-педагогічної освіти.

З процесу мислення розпочинається будь-яка цілеспрямована робота. В процесі сприйняття і зображення природи у свідомості студента з'являються нові комбінації думок, образів, почуттів. У зв'язку з цим всі видатні художники-педагоги перш за все намагалися активізувати мисленнєву діяльність учня, адже за допомогою мислення активізується творча діяльність, яка є необхідною умовою розвитку творчих здібностей. П.Чистяков говорив: «Малювати – означає думати. Ніколи не малюйте мовчки, а завжди задавайте собі задачу» [Чистяков П.П. Письма. Записные книжки. Воспоминания. – М., 1953. – 496 с., с. 366].

На думку Л.Єрмолаєвої-Томіної «Мислення і творчість – два процеси, які тісно переплітаються один з одним, хоча переслідують різні цілі і використовують різні мисленнєві операції. Мислення спрямоване на пізнання реально існуючого світу, а творчість – на його перебудову, оновлення і вдосконалення» [Єрмолаєва-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект, 2003. – 304 с., с. 179].

Отже, художньо-образне мислення і уява є невід'ємними компонентами творчої діяльності. Образи, що народжуються в процесі образного мислення, стають не тільки кінцевим продуктом творчості, але і показником пізнавального рівня та регулятором мисленнєвої діяльності, яка можлива завдяки сформованості у суб'єкта спеціальних здібностей, що забезпечують виникнення образів, їх збереження у пам'яті та перетворення на нові образи, які відрізняються від початкових.

Зміст сучасної мистецької освіти базується на розвитку творчих здібностей особистості в тісному взаємозв'язку з художнім сприйняттям,

творчим мисленням і художньо-творчими здібностями.

Загальновідомо, що навчання образотворчій грамоті, опанування основних законів композиції, живопису, рисунка починається з теми «Натюрморт», яка, на наш погляд, є однією з найбільш важливих тем у фаховій підготовці майбутніх художників-педагогів. Займаючи одне з останніх місць у класичній ієрархії жанрів, натюрморт традиційно і закономірно є основним у художньому навчальному процесі. В історії художньої педагогіки етюди натюрморту відзначаються як найбільш ефективна форма початкової роботи з кольором, формою, фактурою. Через засвоєння основних законів зображення на етюдах натюрморту пройшли всі майстри образотворчого й прикладного мистецтва.

Живопис, як відомо, ґрунтується на закономірностях колірної побудови реалістичної форми. Навчання живописної грамоти – це шлях вивчення способів, прийомів і засобів побудови на площині живописної форми, її пропорцій, конструктивних, об'ємних, матеріальних і просторових якостей. Тому кожен живописець повинен добре володіти малюнком, уміти конструктивно і перспективно будувати предмети, передавати їх пропорції, об'ємні, просторові якості, що, крім теоретичних знань, передбачає практичне оволодіння різними живописними матеріалами, правилами реалістичного та декоративного зображення дійсності, які вимагають знань теорії рисунку і композиції [Беда Г. В. Живопись : учеб. для студентов пед. институтов по спец. № 2109 «Черчение, изобраз. искусство и труд» / Г. В. Беда. – М. : Просвещение, 1986. – 192 с. : ил. , 17–18].

Хоча натюрморт і нерухома, «мертва» натура, він складається із предметів, що становлять частину живої, навколишньої дійсності. Зібрані разом, скромні предмети можуть глибоко відтворювати духовний світ людини з усім розмаїттям його протиріч і особливостей. Не випадково в Англії називають жанр натюрморту «тихим життям». Тому студентам треба пояснити, що будь-які формальні пошуки завжди повинні бути спрямовані на образне розкриття зображуваного.

З метою ознайомлення студентів із історією виникнення цього жанру, нами було проведено лекцію «Натюрморт в історії мистецтва», під час якої, окрім історичного аспекту, розглянуто такі питання, як методика постановки і роботи над натюрмортом різними художніми матеріалами, завдання навчальних і творчих постановок, композиція натюрморту.

Лекція відбувалася у формі діалогу, з переглядом і аналізом репродукцій з картин відомих художників, елементами створення проблемних ситуацій, коли студентам пропонувалося продумати, що слід змінити в композиції натюрморту, щоб він зазвучав по-іншому, викликав інші емоції й думки.

Особливістю живопису натюрморту є відносно невеликі розміри зображуваних предметів. Художник може робити композицію, близьку за масштабом до натури, виявляючи добре видимі оком фактурні й колірні особливості постановки, що важливо як при першому знайомстві з живописом, так і при професійних творчих пошуках. Для навчання натюрморт цінний і тим, що кожен може створити постановку в себе вдома з добре знайомих речей, що є під рукою.

У результаті роботи над натюрмортом розвивається вміння композиційно мислити й організовувати натуру, цілісно передавати її характеристики, виховується почуття форми, матеріальності, кольору, краси предметів [Яшухин А. П. Живопись, с. 162].

Натюрморт є гарною школою виховання майбутнього художника-педагога. Художній смак і такт, живописна культура й творча самостійність потрібні, щоб уміти помічати цікаві композиції й сюжети в навколишній дійсності, підбирати предмети й організовувати натюрморт, розставляючи пластичні й поетичні акценти [Яшухин А. П. Живопись, с. 163].

Живопис натюрморту – це важливий засіб настроювання й перевірки ока художника, його робочої «живописної форми». Не випадково багато художників, перед тим як узятися за більші жанрові або пейзажні картини, пишуть натюрморти. «Натюрморт – це скрипкові етюди, – відзначав К. С. Петров-Водкін, – які я повинен робити раніше, ніж приступлю до

концерту».

Роботу над натюрмортом К.-С. Петров-Водкін визначив як одну «з гострих бесід живописця з натурою».

Організація постановки вимагає від живописця творчої фантазії. У кожному конкретному випадку, виходячи з поставлених завдань, принципи підходу до постановки будуть різними. На характер постановки обов'язково будуть впливати відношення художника до дійсності, його смаки, схильності, життєвий і професійний досвід.

Натюрморт – це не випадковий набір предметів, які виявилися під рукою. Він не повинен бути громіздким, безладним накопиченням предметів. Важливо підбирати й групувати предмети в постановці таким чином, щоб положення кожного предмета серед інших виглядало природним і виправданим. Кожний предмет повинен збагачувати й конкретизувати загальний задум постановки, підкреслювати її виразність. У той же час у постановках варто уникати будь-якої нарочитості, штучності. Постановка повинна переконувати природністю, життєвою правдою.

При компонуванні необхідно враховувати величину як окремих, так і всієї групи (маси) предметів стосовно розміру етюдю. Крім того, необхідно співвідносити величину зображуваних предметів і всієї групи в цілому із тлом і першим планом. Тло не повинно домінувати над зображуваною групою предметів, але й предметам у композиції не повинне бути «тісно».

Спочатку доцільніше ставити нескладні постановки із двох-трьох предметів, ясні в пластичному й колірному відношенні. Потім можна переходити до зображення постановок з невеликих груп предметів. Головну увагу на першому етапі освоєння натюрморту варто приділяти ясності композиційно-пластичного рішення, глибині й багатству колірної розробки форми, виявленню краси й матеріальних якостей предметів. Надалі потрібно різноманітити живописно-пластичні завдання за рахунок підбору сполучень предметів за кольором, матеріалом, характером форми, за рахунок зміни умов освітлення й оточення, просторового віддалення натюрморту від джерела світла

й від художника.

Натюрморт, як правило, має невеликі розміри. Він повинен спонукувати глядача до уважного розглядання, милування красою форм, кольорів, матеріальних якостей предметів. Ці особливості жанру треба враховувати в навчальній практиці. Як правило, захоплення більшими розмірами етюдів приводить до ескізності зображення [Яшухін, с. 171].

Одним із ключових питань створення живописного зображення є розвиток цілісного бачення. Тобто, старатися не розглядати кожен предмет окремо, а намагатися побачити всю постановку зразу, не випускаючи з поля зору і тло [Сокольникова Н. М. Изобразительное искусство, с. 170]. Не можна писати предмети уособлено, тобто доводити пророблення одного з них до певної закінченості, залишаючи в той же час незаписаним тло або сусідні предмети. Як відзначав П. П. Чистяков, треба один мазок покласти на глечик, а інший у відношеннях відразу ж поруч покласти на тло, площину столу й т.д.

Особливої уваги вимагає живопис першого плану натюрморту, який треба чітко будувати в пластичному відношенні, уважно ліпити кольорами форму, виявляти освітлення, щоб він сприймався стійко, матеріально «підтримував» предмети наступних планів.

На завершальній стадії роботи над етюдом необхідно знову повернутися до уточнення загального тонально-колірного й пластичного рішення етюду.

Від загального до часткового й від часткового до збагаченого деталями загального – такий шлях пошуку найбільшої виразності етюду, виявлення предметних характеристик: форми, матеріальності, колірної й тональної гармонії, освітленості, простору, живописно-пластичної цілісності зображення натюрморту.

При виконанні натурних постановок студентам дається установка на аналіз усіх якостей предметів, які спостерігаються. Наприклад, уявити смак, аромат, звучання. Це допомагає побачити предмет з усіх сторін, і він наповнюється життям і новим змістом. Одночасно відбувається навчання процесу мисленневого аналізу, розкладенню об'єкта на видимі і приховані

якості. Для розвитку художнього сприйняття необхідні включення порівняльного аналізу і пошуку. Студенти повинні відчуті і зрозуміти, що локальні кольори надають декоративності зображенню, а живописно-колористичне рішення дає правдоподібність у передачі предметів.

У процесі розвитку творчих здібностей, формуванні образного мислення має важливе значення тренування емпатичного бачення. Розвитку цієї якості сприяє вміння фіксувати контрасти і протиріччя у людських вчинках, характерах, цінностях, орієнтаціях. Емпатичне сприйняття починається з вміння не тільки бачити емоційний стан людей, а й розуміти його причину.

З метою розвитку емпатії практикували завдання «Вживання в образ неживого предмета». Студентам пропонувалося уявити себе в ролі якогось предмета із постановки, наприклад, самовара. Важливо описати словесно, які зміни відбувалися у фізичному стані при такому перетворенні (став блискучим, твердим, холодним); потім уявити свої функції, ставлення до них (я радію з того, що можу дарувати задоволення людям); реакцію на зовнішній вплив (я постійно п'ю воду). За аналізом описів станів і ставлення до них можна визначити домінування тієї чи іншої емоції. Наприклад, студентка Ольга Ч. написала: «...Я відчула себе спочатку дуже холодною, потім поступово стала нагріватися, все стало хлюпати в мені, я не могла стримувати радість від того, що зараз мене виключать і виллють з мене всю воду, щоб я змогла перепочити...».

На нашу думку, поряд із практичними програмними завданнями на засвоєння художніх матеріалів і технік, основними правилами створення зображення слід використовувати багато варіативних короткочасних вправ.

Як творче завдання студентам було запропоновано зобразити один і той самий натюрморт із предметів побуту, який би передавав різний емоційний стан: тривогу, смуток, радість. Для цього можна було змінювати техніку виконання, кольорове тло, положення предметів, освітлення, можна було ввести додатковий предмет.

Такі творчі завдання мають важливе значення для розвитку уяви,

оригінальності, самостійного пошуку розв'язання завдання переробки натурного зображення за допомогою асоціативного, творчого мислення, фантазії, здатності до аналізу і синтезу, трансформації образів.

Важливим для реалізації цієї мети вважаємо завдання «Декоративне вирішення натурної постановки», яке також спрямоване на розвиток художньо-образного мислення як важливого компонента творчих здібностей. Студентам було запропоновано на вибір два тематичних натюрморти: «Атрибути мистецтва» та «Чайна церемонія». Вони, обравши один із варіантів, повинні були виконати декоративне рішення. Викладачем були показані зразки студентських робіт минулих років та роботи відомих художників, які створювали декоративні композиції. Студентам була дана установка на пошук свого оригінального рішення, створення цікавої, неповторної композиції. Як показали результати аналізу робіт, студенти проявили оригінальність у виборі технік, своєрідних трактувань поверхні й форми: імітації вітража, гобелена, розпису та ін.

Висновки... В процесі роботи над постановкою, композиційним вирішенням і зображенням натюрморту у студентів творчих спеціальностей відбувається послідовне оволодіння знаннями, практичними вміннями і навичками роботи з різним художніми матеріалами і техніками, а також розвиток цілого спектру художньо-творчих здібностей, уяви і образного мислення. Образне і змістовне бачення— одна із найважливіших сторін особистості художника. Воно є основою зображальної творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беда Г. В. Живопись : учеб. для студентов пед. институтов по спец. № 2109 «Черчение, изобраз. искусство и труд» / Г. В. Беда. – М. : Просвещение, 1986. – 192 с. : ил.
2. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества: учебное пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академический Проект, 2003. – 304 с.

3. Кайдановська О. О. Формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення основ композиції : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Кайдановська Олена Олександрівна. – К., 2004. – 248 с.
4. Киященко Н. И. Вопросы формирования системы эстетического воспитания в СССР / Н. И. Киященко. – М. : Искусство, 1971.– С. 33–36.
5. Кузин В. С. Психология / В. С. Кузин. – М. : Высшая школа, 1974. – 280 с.
6. Покровщук Л. М. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в умовах застосування комп'ютерних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Покровщук Людмила Михайлівна. – Одеса, 2006. – 233 с.
7. Пучков А. С. Методика работы над натюрмортом / А. С. Пучков, А. В. Триселев. – М. : Просвещение, 1982. – 160 с.
8. Сокольникова Н. М. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальной школе : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Н. М. Сокольникова. – 2 е изд., стереотип. – М. : Академия, 2003. – 368 с.
9. Стась М. І. Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (образотворче мистецтво)» / М. І. Стась. – К., 2007. – 20 с.
10. Чистяков П.П. Письма. Записные книжки. Воспоминания / П.П. Чистяков. – М., 1953. – 496 с.
11. Яшухин А. П. Живопись : [учебное пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. № 2003 «Преподавание черчения и изобразит. искусства»] / А. П. Яшухин. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с., ил.